

окремих сторін цієї сфери загальної культури людини. А далі ланцюгова реакція: відсутність розуміння – відсутність мотивації – відсутність зацікавленості – пасивність у формуванні особистої фізичної культури.

Тому навчальний процес фізичного виховання студентів повинен носити визначену професійно-прикладну направленість. Її конкретна реалізація втілюється завдяки спеціальному підбору засобів в обов'язкових та самостійних заняттях, що забезпечують акцентований розвиток і формування тих фізичних якостей, вмінь і навичок, які необхідні студентам у їх повсякденному житті та в майбутній професійній діяльності.

Список літератури

1. Ильин, Е. П. Психомоторная организация человека [Текст] : учеб. пособие для вузов / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2003. – 384 с.

2. Ильинич, В. И. Физическая культура студента и жизнь [Текст] / В. И. Ильинич. – М. : Гардарики, 2007. – 366 с.

Отримано 15.03.2009. ХДУХТ, Харків.

© Н.В. Махова, 2009.

УДК 811.161.2

Т.В. Андрєєва, доц. (ПФ ХДУХТ, Первомайськ)

Р. Грищенко, студ. (ПФ ХДУХТ, Первомайськ)

ДО ПРОБЛЕМИ ДІАЛЕКТНОГО МОВЛЕННЯ ЖИТЕЛІВ ПЕРВОМАЙЩИНИ

Розглянуто на різних структурних рівнях основні ознаки діалектного мовлення Первомайщини.

Рассмотрены на разных структурных уровнях основные признаки диалектной речи Первомайщины.

The basic signs of dialectal speech of Pervomayschiny are considered in the article at different structural levels.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасна українська літературна мова всебічно обслуговує багатогранне життя українського народу: державні та громадські організації та установи, школу, науку, художню літературу, газети, книги, театр, радіо, кіно тощо. В основі загальнонаціональної мови завжди лежить жива народна мова, яка включає в себе не тільки літературну мову, а й різні територіальні діалекти, яким властиві певні лексичні, граматичні та фонетичні особ-

ливості, що відрізняються від літературних норм; професійні діалекти, соціальні жаргони. Територіальні діалекти – це ті різновиди мови, де вона живе, функціонує і розвивається природним шляхом. Це ті потічки, які впадають у могутнє річище загальнонародної мови та її вищого, окультуреного різновиду – літературної мови. Пересохнуть струмки – обміліє ріка. „Мова народу розчленована в діалектах, а зібрана воєдино в літературній мові” (Г. Брінкман) [5, с. 138-139]. Діалектне мовлення сприймається нині вже не як відступ від літературної норми, а як рівноправний вияв національного мовлення. У зв’язку з цим у нових мовно-культурних умовах кінця XX – початку XXI століття відроджується традиція „олітературнення” діалектів, коли діалектне мовлення піддається літературній обробці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у вирішення проблеми функціонування діалектної лексики в літературній мові належить українським літераторам, фольклористам та педагогам: І. Франку, Олені Пчілці, Лесі Українці, М. Драгоманову, Б. Грінченку та ін. Звертання до фольклорних матеріалів, зібраних і використаних ними в літературній творчості, допомагає довести думку про етнопедагогічний та естетичний вплив діалектизмів на мовну особистість майбутнього фахівця. Ретроспективний аналіз численних діалектологічних праць кінця XIX–XX століть (К. Михальчук, А. Кримський, В. Ганцов, І. Зілінський, Б. Ларін, С. Бевзенко, М. Толстой, Й. Дзєндзелівський, Ф. Жилко, П. Лисенко, Т. Назарова, Г. Олійник та ін.) дозволяє науково обґрунтувати причини виникнення багатьох діалектних помилок у мовленні українців.

Мета та завдання статті. Метою нашої роботи є виявлення її характеристика ознак говірки Первомайщини, що входить до степового говору південно-східного діалекту української мови. Реалізація цієї мети передбачає розв’язання таких завдань: дослідження фонетичних, граматичних і лексичних ознак говірки, виокремлення підгрупи соціальної говірки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська діалектна мова складається з більших і менших одиниць, кожна з яких виступає на певній обмеженій території. Найменшою територіальною діалектною одиницею є говірка. Говірка охоплює один або (рідше) кілька населених пунктів. Виділяються говірки не за наявністю мовних рис, характерних тільки для них, а за сукупністю явищ, які об’єднуються в більшу територіальну одиницю – говір або діалект. Говори розрізняються порівняно великою кількістю фонетичних, граматичних і лексичних діалектних явищ. Сукупність споріднених говорів

або діалектів утворює найбільшу діалектну територіальну одиницю – наріччя [6, с. 11].

Одна з ізоглос (лінія, якою позначають на карті територіальні поширення діалектних явищ) проходить умовною лінією Фастів – Біла Церква – Ставище – Тальне – Первомайськ – Ананіїв і відділяє південно-східне наріччя від південно-західного. Отже, територія Первомайщини належить до території поширення південно-східного наріччя, одного з трьох, які виділяють в українській діалектній мові [4, с. 18]. Південно-східне наріччя української мови територіально найбільше. Воно охоплює, окрім Київської (південної частини), Сумської, Черкаської, Полтавської, Харківської, Кіровоградської, Дніпропетровської, Донецької, Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької областей та Криму, ще й окремі області Росії (Белгородську, Воронежську, Ростовську та ін.) [6, с. 105]. У складі південно-східного наріччя виокремлюють три говори: середньонадніпрянський, слобожанський та степовий, з яких лише середньонадніпрянський належить до говорів давньої формації, а два інших – пізнішого утворення.

Степовий говір виник як наслідок переселення і дозаселення людності протягом XVI-XVIII ст. і остаточно сформувався у XIX-XX ст. на середньонадніпрянській і слобожанській діалектній основі, із вкрапленням говірок північного і південно-західного типів. Межує на півночі з середньонадніпрянським говором, на північному сході — із слобожанським, на південному заході — з румунськими і молдовськими говірками, на північному заході — з подільськими, на сході — з російськими, тому в різний час зазнав впливу російської, болгарської, молдавської говірок [3, с. 26]. Загалом лексична та фонетична структура степового говору, як і всього південно-східного наріччя загалом, збігається з відповідними структурами української літературної мови. Проте існують і певні відмінності морфологічного та лексичного плану.

Територію сучасної Первомайщини населяють представники різних народностей, що не могло не вплинути на формування говірки. Населення міста, в якому ми живемо, за своїм етнічним складом багатонаціональне. Переважну частину населення складають українці (65%). Збільшенню кількості українців багато в чому сприяло і те, що після отримання Україною незалежності багато людей, які народилися в змішаних шлюбах, стали вважати себе українцями (особливо багато таких серед тих, хто народився в україно-російських шлюбах). Первомайськ має неповторну історію. Своєрідність її в тому, що місто утворене з трьох поселень, що належали трьом різним державам – Запорізькій Січі (входила до складу царської Росії), Туреччини і Польщі.

Тільки в кінці XVIII ст. всі ці землі стали територією Росії. У 1919 р. було ухвалено рішення про об'єднання трьох поселень (Ольвіополь, Богополь та Голта) в одне місто Первомайськ.

Найбільш відчутним у розмовному мовленні жителів Первомайщини є російськомовний вплив. І це зрозуміло, адже чимало населених пунктів теперішньої Миколаївської області засновано українцями разом із росіянами з різних губерній Росії під час переселення і дозаселення території. У ХХ ст. внаслідок політики загальної русифікації вплив російської мови продовжувався.

Нами зафіксовано такі особливості говірки мешканців Первомайщини, що трактуємо як вимову російських слів за орфоепічними нормами української мови:

Алий – яскраво-червоний; *апрел'* – квітень; *бедро* – стегно; *благодарност'* – вдячність; *вдруг* – раптом; *встр'еча* – зустріч; *государство* – держава; *д'екабрь* – грудень; *жидкіст'* – рідина; *заботливий* – турботливий; *іспол'зуют'* – використовувати; *ков'ор* – килим; *л'убий* – будь-який; *мінута* – хвилина; *набл'удат'* – спостерігати; *обаіанііе* – привабливість; *плат'а* – сукня; *росходи* – витрати; *спросит'* – спитати; *топор* – сокира; *уб'едіт'ел'но* – переконливо; *фамілія* – прізвище; *хранитис'* – зберігатися; *цвітний* – кольоровий; *часний* – приватний; *шахмати* – шахи; *йаркий* – яскравий тощо.

До фонетичних особливостей говірки можна віднести такі явища:

– часті випадки відсутності чергування приголосних **г, к, х** із **з, ц, с** при словозміні іменників: *на доск'і, на йалинк'і, на дорог'і, в коужух'і, в рукавичк'і, в йубк'і, книг'і, рук'і* тощо;

– у формі інфінітива дієслів часто виступає кінцевий **-ть** (хоча можливе й **-ти**): *писат' / писати, казат' / казати, ходит' / ходити, робит' / робити, скакат' / скакати* та ін.;

– уживання дієслівних форм на зразок *кос'у, сид'у, нос'у, світ'у* тощо;

– наголошення цих же дієслівних форм: *нос'у, прос'у, кос'у, світ'у* тощо;

– нерозрізнення фонем [e] - [и] у ненаголошеній позиції: *ниесу, виеду, сиело, биереза, жиеве, зиелений, ние було, сиебе, миене, чиереда, виесна* та ін.;

– замість запозиченої фонемі [ф] уживаються звичайно [х], [хв]: *түхл'і, хвабрика, бухвет, Хведор, кухвайка* тощо;

– дуже обмежене вживання африкат [дж], [дз], натомість: – *ход'у, буд'у, зеркало, звонок, жерело* та ін.;

– вживання [і] в словах іншомовного походження: *тілівізор, тіліфон, директор, тіліграма, дизель, бінзін, магазин, мітинг, сітро, сіроп, дівізія* та ін.;

– неправильне наголошення слів: *шофер, дочка, приятель, українець, одинадцять* тощо;

– майже не вживається проривний звук [г]: *гава, грати, гелготати, гогель-могель, агрус, ґрунт* тощо;

– пом'якшення [р] у словах: *монастир', кобзар', буквар', димар', Ігор', календар'* та ін.;

– уживання паралельних закінчень в іменниках: *ножом-ножем, кон'ові-коневі, земл'ой-землею, душой-душею* та ін.;

– пом'якшена вимова [ч]: *курч'а, ч'ужий, крич'ать, ч'орний, ч'огось, ч'иєреда* тощо;

– вимова слова *кирниц'а* замість *криниця*.

Окрему групу досліджуваних слів становлять числівники. У складних числівниках переважно вимовляється м'який знак: *п'ят'дес'ат, шість'дес'ат, сім'дес'ат, вісім'дес'ат*. Числівник чотири вимовляється як *чотир'і*; числівник п'ять – *п'ат'*; числівники на -дцять – *дванац'ат', тринадц'ат'* тощо.

До синтаксичних особливостей зараховуємо такі:

– широке використання прислівника *де* у ролі обставини місця дії замість *куди*: *де йдеш?, де поїхав?, де вступаєш?* тощо. Можливо, така заміна прислівників пояснюється надмірним „забобонним” мисленням (не можна „закудикувати” дорогу, наміри та ін.);

– переважання безприйменникових конструкцій над прийменниковими (замість прийменника *по* + іменник у формі М.в. уживається безприйменниковий іменник у формі О.в.): *пливти водою, йїхати степом, йїти дорогою* та ін.;

Одним із найскладніших питань в українській мові є питання позначення часу, звісно, з використанням числівників. Нормативним тут є використання порядкових числівників, на відміну від російської мови, в якій у позначенні часу використовуються кількісні числівники. Для говірки Первомайщини характерно уживання питання „Скїл'ки (ск'їки) врем'а?” замість „Котра година?” і використання кількісних числівників: *два часа, дв'їнац'ат' часов* тощо. За частинами години час визначається за допомогою прийменника *без*, наприклад: *без п'ати дес'ат', без двац'ати чотир'і*, а в межах першої півгодини час позначається так: *п'атнац'ат' минут вос'мого, чотир'і двац'ат'* тощо, тобто спостерігається відчутний вплив російської мови.

Для говірки Первомайщини характерним є й соціальний говір, зокрема молодіжний сленг. Групові говори виникають у людей (пере-

важно молодих), що з якихось причин змушені знаходитись у тривалому контакті й до певної міри бути віддаленими від решти суспільства (студенти, спортсмени тощо), і вживаються тільки в цьому середовищі. Групові говори складаються переважно із слів і словосполучень, які мають рівнозначні відповідники в загальнонародній мові. Групові говори характеризуються обмеженим вживанням і недовговічністю. Сленги, до яких можна зарахувати й студентський говір, виражаються переважно у фразеології. Стійке, нерозривне сполучення слів, яке відтворюється як готова словесна формула і являє собою семантичну цілість – фразеологізми – вживаються й у мові студентів, зокрема, Первомайщини. Загалом такі сполучення слів стосуються перебування в навчальному закладі, ставлення до навчального процесу, організації дозвілля тощо, наприклад: *пішла жара* (початок певної події), *повний чад*, *повний однад* (виражає радість, замилювання), *гальмо перебудови*, *злізь з гальма*, *ручник камазівський* (про людину з повільною реакцією) та багато інших.

Висновки. Таким чином, маємо підстави стверджувати, що для мовлення жителів Первомайщини характерні ознаки степового говору південно-східного наріччя української мови. Виявлено як риси, спільні з літературною мовою та іншими українськими говорами, так і особливості, що дозволяють виокремити говірку Первомайщини. З'ясовано, що ці особливості проявляються на всіх структурних рівнях, але найбільше їх спостерігається на фонетико-фонологічному рівні.

Список літератури

1. Бевзенко, С. П. Українська діалектологія [Текст] / С. П. Бевзенко – К. : Вища школа, 1980. – 245 с.
2. Грищенко, П. Ю. Діалектологія [Текст] / П. Ю. Грищенко // Українська мова: енциклопедія. — К. : Українська енциклопедія, 2000. – С. 138–139.
3. Дзендзелівський, Й. О. Конспект лекцій з курсу української діалектології [Текст] / Й. О. Дзендзелівський. – Ужгород, 1966. – 100 с.
4. Жилко, Ф. Т. Нариси з діалектології укр. мови [Текст] / Ф. Т. Жилко. – К., 1966. – 306 с.
5. Іванишин, В. Мова і нація [Текст] / В. Іванишин. – Дрогобич : Відродження, 1994. – 218 с.
6. Матвіяс, І. Г. Українська мова і її говори [Текст] / І. Г. Матвіяс. – К. : Наук. думка, 1990. – 168 с.

Отримано 15.03.2009. ХДУХТ, Харків.

© Т.В. Андрєєва, Р. Грищенко, 2009.